

Динаміка відображення документального потоку з вітчизняної історії у бібліографічному покажчику "Історія України"

Олена Полтова,
аспірантка ДАКККиМ

Загальновідомо, що більшість бібліографічних і чимало наукознавчих досліджень базується на можливості шляхом вивчення документального потоку (далі — ДП) характеризувати саму діяльність. Зокрема, історики приділяють особливу увагу визначенню інформативних можливостей різних груп джерел, ступеня їхньої цінності для розвитку того чи іншого напрямку галузі, оскільки ефективність історичних наукових досліджень залежить безпосередньо від якості їхнього інформаційного забезпечення.

Уже з початку 90-х рр. XX ст. учені зазначали про збільшення вимог до історичної науки, необхідність постійного пошуку та опанування дослідниками нових інформаційних джерел, причому не тільки вузькотематичних, а й в усьому обширі суміжних суспільних наук, а також наголошували, що триваючий перегляд методології історичної науки, відкриття архівів і спецфондів призводять до якісної зміни ДП [1, с. 141].

Нині склалися всі необхідні умови для здійснення інформаційного моніторингу, який передбачає бібліографічне, статистичне й концептуальне відстеження розвитку профільних ДП і створює основу для підтримки управлінських рішень щодо їхнього функціонування. Доведено, що реальним об'єктом ДП стає лише у процесі його виявлення та аналізу, тобто, коли потік документів досліджують через їхнє відображення у бібліографічних посібниках — реєстраційних, науково-допоміжних, професійно-виробничих тощо [2, с. 51].

Про публікації, в яких започатковано аналіз проблем дослідження ДП з вітчизняної історії у бібліографічних посібниках (далі — БП) і архівних довідниках, вже йшлося у попередніх статтях авторки [3—5].

Мета цієї статті — на основі вивчення процесу відображення ДП з вітчизняної історії в науково-допоміжному БП "Історія України" за період 1991—2005 рр. здійснити конкретні узагальнення з приводу динаміки цього ДП та тенденцій у бібліографічному висвітленні його структурних складових. Об'єкт дослідження — щорічні випуски БП "Історія України" за окреслений хронологічний період, що розглядатимуться як формалізована модель потоку видань і публікацій з питань вітчизняної історії, а предмет — структура та динаміка бібліографічного відображення документів з історії України у названому БП.

За основний метод у проведенні основної частини дослідження обрано контент-аналіз — метод, який "... зводиться до виділення з усієї різноманітності інформації, що міститься у тексті (документі), окремої складової, яка цікавить дослідника, та подачі її у зручній для сприйняття та наступного аналізу формі" [6, с. 75].

Відомий український документознавець С. Кулешов, розглядаючи методи документологічних досліджень, акцентує, що "... будь-який аналіз структури потоків або масивів ґрунтується на групуванні його частин на основі подібностей чи відмінностей як елементів системи чи структурних складових, і навіть дослідження конкретного документа не може уникнути процедури віднесення його до якогось класу чи виду" [7, с. 84], тобто застосування класифікаційного або типологічного методу. Тож, для визначення типологічної структури ДП, відображеного у випусках БП "Історія України" за 1991—2005 рр., застосовувався структурно-типологічний аналіз.

Оскільки однією з головних функцій бібліографічного покажчика "Історія України" як інформаційного видання є забезпечення суспільства новою науковою інформацією з питань вітчизняної історії, авторкою було вирішено у дослідженні використати підходи, запропоновані С. Кулешовим при складанні "Типологічної схеми жанрів документальних джерел наукової інформації" (далі — ДДНІ) [8, с. 66—71]. Так, поряд із загальною для усіх ДДНІ функцією документального забезпечення науковою інформацією різних сфер діяльності суспільства, вчений у своєму розробленні виділив основні функції тих підсистем ДДНІ, що мають аналогічне спрямування, але вже з певною спеціалізацією в системі цих документів, а також довів, що саме суспільна роль окремих сукупностей ДДНІ є головним критерієм ділення їх на типи [8, с. 66].

У табл. 1 нами узагальнені результати типологічного аналізу потоку видань і публікацій, відображених у щорічному бібліографічному покажчику "Історія України" за період 1991—2005 рр. Перелік жанрів ДДНІ у наведеній статистичній таблиці дещо скорочений і спрощений — в одній обліковій конструкції об'єднані ті жанри, що мають подібні авторські мотиви створення документа та однакові соціальні функції:

- наукові статті, доповіді, тези;
- підручники, навчальні посібники, конспекти лекцій;
- довідники, енциклопедії, словники тощо.

Відображені у кожному з досліджуваних випусків БП ті видання та публікації, основною соціальною функцією яких С. Кулешов визначає забезпечення ознайомлення суспільства зі змістом документів наукової спадщини минулого — документально-джерелознавчі видання (далі — ДДВ), нами виділені в окрему групу з умовною назвою "документальні джерела". Ця група джерел являє собою масив надзвичайно цінного емпіричного матеріалу: публікації пам'яток і документів, науково підготовлених і забезпечених довідковим апаратом. Розглядаючи різновиди книжкових пам'яток, документознавці акцентують саме на їхній історичній цінності — як основній ознаці, що уможливлює віднесення таких видань до розряду артефактних [9, с. 146].

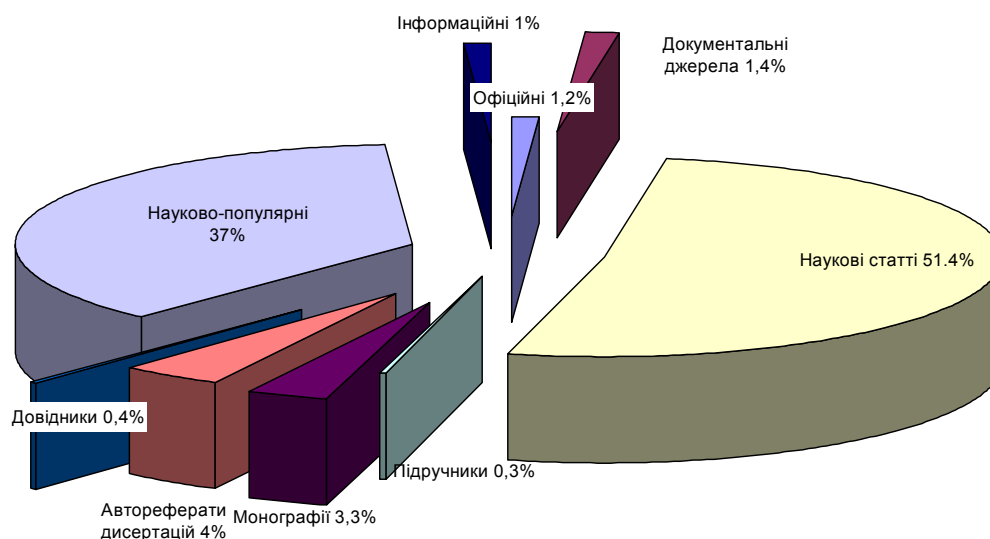
Підраховані за відповідними параметрами дані про вміст усіх випусків БП "Історія України" за вказані 15 років дають змогу простежити динаміку відображення у цьому посібнику монографій; авторефератів дисертацій історичної тематики; наукових статей, доповідей і тез доповідей; офіційних матеріалів тощо. Паралельно виявлялися і кількісні дані, що показують процес аналітичного розкриття змісту наукових збірників і продовжуваних видань — обрахування кількості нумерованих бібліографічних записів у БП "Історія України" дає можливість з'ясувати ступінь уваги укладачів до аналітичного розпису таких видань у цьому щорічнику. В окремі роки — 1992, 1994—1996 кількість таких описів незначна, що в основному пояснюється домінуванням у щоквартальних (експериментальних) випусках покажчика "Історія України" за 1994—1995 рр. інформації із газет і журналів.

Відображення ДП з вітчизняної історії у покажчику "Історія України" (за жанрово-видовою ознакою)

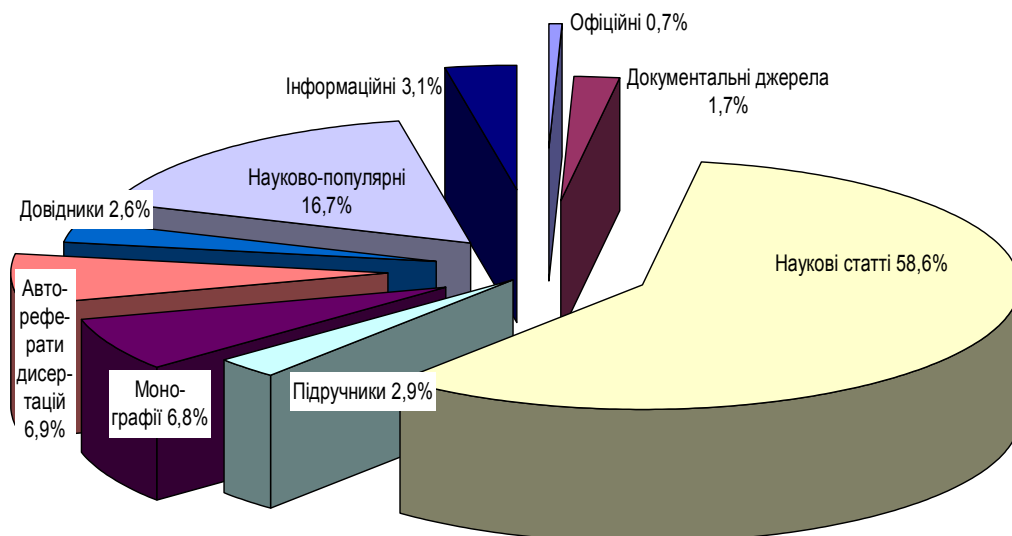
Рік	Офіційні документи	Документальні джерела	Наукові статті, доповіді, тези	Підручники, навчальні посібники	Наукова монографія	Автореферат дисертації	Довідники, енциклопедії	Науково-популярні статті, нариси тощо.	Інформаційні видання	Всього за реєстр. у покажчику		Примітки
										в цілому з нецитуваними записами	в т.ч. анал. описи з наук. зб.	
1991	39	45	1690	11	108	133	13	1219	33	3291	192	
	1,2%	1,3%	51,3%	0,3%	3,3%	4%	0,4%	37%	1%			
1992	13	74	1436	77	112	114	16	766	51	2659	4	
	0,4%	2,8%	54%	2,9%	4,2%	4,3%	0,6%	28,8%	1,9%			
1993	3	66	1651	47	99	44	17	735	102	2764	408	
	0,1%	2,4%	59,7%	1,7%	3,5%	1,6%	0,6%	26,5%	3,7%			
1994	30	89	2145	81	68	44	16	3366	88	5927	136	Щокв.
	0,5%	1,5%	36,2%	1,3%	1,1%	0,7%	0,2%	56,8%	1,5%			
1995	15	70	2020	167	167	58	62	2089	402	5050	154	Щокв.
	0,3%	1,4%	40%	3%	3%	1,1%	1,2%	41,3%	8%			
1996	32	65	1942	102	70	37	94	492	85	2919	79	
	1,1%	2,2%	66,5%	3,5%	2,4%	1,2	3,2%	16,8%	2,9%			
1997	16	104	3546	129	75	85	131	595	125	4806	370	
	0,3%	2,2%	73,7%	2,7%	1,6%	1,7%	2,7%	12,4%	2,6%			
1998	16	37	2373	111	137	146	53	912	145	3930	388	
	0,4%	0,9%	60,4%	2,8%	3,5%	3,7%	1,4%	23,2%	3,7%			
1999	10	65	2449	99	327	247	76	536	218	4027	542	
	0,3%	1,6%	60,8%	2,5%	8,1%	6,1%	1,9%	13,3%	5,4%			
2000	40	43	3725	157	338	223	77	756	261	5620	738	
	0,7%	0,7%	66,3%	2,8%	6%	4%	1,3%	13,4%	4,6%			
2001	26	111	3573	190	188	284	129	830	219	5550	491	
	0,5%	2%	64,4%	3,4%	3,4%	5,1%	2,3%	15%	3,9%			
2002	40	151	3166	195	454	279	117	1221	257	5880	243	
	0,7%	2,5%	53,8%	3,3%	7,7%	4,7%	2%	20,8%	4,4%			
2003	14	62	1857	166	125	224	51	1292	184	3975	431	
	0,3%	1,6%	46,7%	4,1%	3,1%	5,6%	1,3%	32,5%	4,6%			
2004	16	50	2213	161	366	446	81	612	167	4446	334	
	0,3%	1,1%	50%	3,6%	8,2%	10%	1,8%	13,7%	3,7%			
2005	28	76	2555	125	297	299	112	726	137	4355	310	
	0,6%	1,7%	58,6%	2,9%	6,8%	6,9%	2,6%	16,7%	3,1%			

Табличні дані переведено у зручні для аналізу форми — діаграми, що ілюструють абсолютні числа (кількість назв певного жанру ДДНІ) і відносні показники (у процентах до загального обсягу бібліографічних записів у покажчику) щорічного відображення ДП фахових видань і публікацій історичного спрямування. Для визначення і порівняння загальних змін у жанрово-видовому складі ДП контрольними обрано 1991 та 2005 роки. На мал. 1 і 2 наочно висвітлені зміни в досліджуваному об'єкті: на

основі обрахування відносних показників (процент певного мікропотoku в досліджуваному ДП) видно стійке переважання у зазначені роки у відображеному ДП наукових статей (більше половини), науково-популярних видань і публікацій (від 15% до 37%). Порівняння малюнків свідчить також про приблизно однакові відносні показники відображення офіційних матеріалів (у межах 0,7% — 1,2%) і документальних джерел (1,4% — 1,7%).

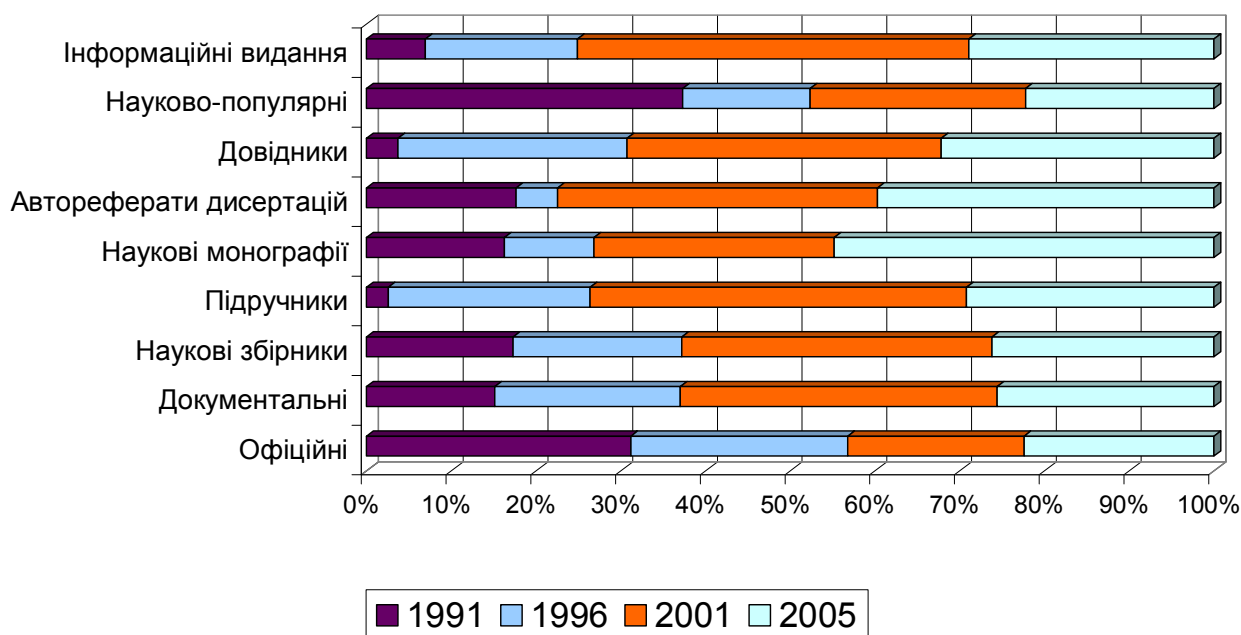

Мал. 1. Жанрово-видова структура ДП. 1991

Мал. 2. Жанрово-видова структура ДП. 2005

Всі відносні дані з жанрово-видової структури ДП узагальнено на діаграмі, де очевидне вагоме зростання у середині 90-х років минулого століття у відображуваному ДП з вітчизняної історії частки підручників, довідників, інформаційних видань, і, навпаки, зменшення авторефератів дисертацій, наукових монографій, науково-популярних видань (мал. 3). Видно також, що на початку XXI ст. спостерігається значне збільшення саме авторефератів дисертацій та монографій.

Мал. 3. Жанрово-видовий склад ДП у 1991, 1996, 2001, 2005 рр. (відносні показники)

Водночас для визначення тенденцій у відображенні галузевого ДП було визнано доцільним здійснити аналіз динаміки кожного жанрово-видового мікропотоків у означених хронологічних рамках. Наприклад, максимальна кількість офіційних документів припадає на перший рік незалежності — 1991, а також 2000 і 2002 роки, мінімальна — на 1993 та 1999 роки.

У 1997 та 2001—2002 рр. спостерігається зростання у відображенні джерелознавчо-документальних видань. Висвітлення наукових збірників і наукових статей історичної тематики із цих збірників та періодичних видань коливалося

у першій половині 90-х рр. у межах 1,4—2,1 тисячі; сплеск у відображенні такої інформації зафіксовано у 1997 — понад 3,5 тисячі, позитивна динаміка спостерігається і на початку XXI ст.

Пік у кількісних показниках відображення навчальних посібників, підручників з історії України випадає на 1997 р., а також на 2001—2002 рр. Мінімальні показники цих видань у ДП до середини 90-х років XX ст. пояснюються об'єктивними причинами, пов'язаними з особливостями процесу становлення історичної науки в період незалежності: по-

трібен був час для осмислення нових теоретичних підходів та історіографічних фактів.

Різке збільшення на рубежі тисячоліть кількості відображених монографій і авторефератів дисертацій свідчить про позитивні тенденції у розвитку історичної науки на сучасному етапі, а при безпосередньому ознайомленні зі вмістом розділу "Автореферати дисертацій" відповідних випусків досліджуваного показника очевидне також зростання кількості історичних досліджень майже в усіх галузях — економічній науці, юриспруденції, педагогіці, мистецтвознавстві тощо. Це підтверджують і результати вивчень, уже здійснених у названий період — наприклад, за підсумками десятирічного розвитку бібліотечної науки в Україні серед жанрів документів з різних проблем бібліотекознавства і бібліографознавства в Україні за 1992—2001 рр. переважають дисертації та монографії, а в тематиці монографій і дисертаційних робіт домінує історичний напрям [10, с. 9]. Зауважимо, що у статистичному аналізі надзвичайно важливої частини галузевих ДП — авторефератів дисертацій за період 1991—2005 рр., здійсненому фахівцем Книжкової палати Л. Дем'яною [11], — подано кількісні дані авторефератів за галузевими розділами, вивчено динаміку цих наукових видань у зазначений хронологічний період, проте історичні науки в дослідженні не виокремлено, хоча в державному реєстраційному показнику "Літопис авторефератів дисертацій" є спеціальний підрозділ "Історичні науки".

З 1995 р. значно зросли показники відображення довідкових видань, і, якщо у 1991—1994 рр. кількість їх коливалась у межах 13—17, то в наступне десятиріччя у випусках показника "Історія України" налічувалося вже від 51 до 131 описів таких видань.

Пік у відображенні науково-популярних видань у 1994—1995 рр. пояснюється тимчасовою зміною в цей період авторської концепції укладачів показника: задля оперативності інформування фахового загалу про нові видання і публікації з вітчизняної історії було здійснено перехід на щоквартальний випуск бібліографічного посібника "Історія України" та уведення до нього аналітичних описів з газет. Очевидно, у названий період це було виправданим, адже саме в першій половині 90-х рр. XX ст. надзвичайно цінний масив емпіричної інформації можна було знайти саме в газетах і журналах.

Таким чином, нагромаджений обсяг бібліографічних відомостей із різноманітних джерел у щорічних випусках БП "Історія України" за період 1991—2005 рр. дає підстави вважати цей посібник формалізованою моделлю ДП видань і публікацій з питань вітчизняної історії в означений хронологічний період. За допомогою типологічного та статистичних методів — шляхом віднесення кожного відображеного у щорічнику документа за його формалізованими ознаками до певного виду чи жанру та кількісного опрацювання отриманих даних вдалося простежити зміни у структурі галузевого ДП, визначити періоди піднесення і спаду активності видань і публікацій. Наведені результати аналізу кількісних величин жанрово-видового складу ДП з вітчизняної історії, відображеного у щорічному науково-додатковому показнику "Історія України" в 90-ті роки XX ст. — на початку XXI ст., дають можливість зробити певні узагальнення щодо якісних характеристик структури ДП з вітчизняної історії та його динаміки в цей період, визначити певні тенденції у відображенні ДП з історії України:

1. Зростання частки наукових статей та наукових збірників, і адекватне, поступове зменшення науково-популярних видань та публікацій.

2. Збільшення в середині останнього десятиріччя минулого століття частки підручників, довідників, інформа-

ційних видань та зменшення випуску авторефератів дисертацій, наукових монографій. На початку XXI ст. спостерігається зростання видання саме їх, що свідчить про позитивні тенденції у розвитку історичної науки на сучасному етапі, активізацію історичних досліджень у багатьох інших галузях — економічній науці, юриспруденції, педагогіці, мистецтвознавстві тощо.

3. Збільшення кількості відображених джерелознавчо-документальних видань (ДДВ) у кінці 90-х рр. XX ст. — на поч. XXI ст. відповідно до активізації випуску цих видань у названі роки.

4. Значне кількісне зростання показників відображення довідкових видань з середини 90-х рр. XX ст.

5. Зниження показників відображення інформаційних видань у перші роки XXI ст. (за рахунок більш жорстких критеріїв відбору таких видань для включення в показник. — *О. Політова*).

Отже, головний висновок проведеного етапу дослідження — це позитивна динаміка у відображенні навчальних, довідкових видань, наукових збірників і наукових статей, авторефератів дисертацій і монографій, яка свідчить про якісні зміни у структурі галузевого ДП років незалежності України, зокрема про розширення джерельної бази історичної науки за рахунок цих важливих дослідницьких праць.

Список використаної літератури

1. Слободяник М. С. Вдосконалення системи бібліотечно-інформаційного обслуговування історичних досліджень академічної бібліотеки / М. С. Слободяник, Л. О. Туровська // Бібліотеки у розвитку історичної науки в Україні: тези наук.-практ. конф. / Ін-т укр. археографії НАН України [та ін.]. — К., 1994. — С. 141—143.
2. Справочник библиографа / науч. ред. А. Н. Ванеев, В. А. Минкина. — СПб.: Профессия, 2002. — 559 с.
3. Політова О. Вивчення тенденцій документальних потоків з історії України як один із актуальних напрямів сучасних наукових досліджень / Олена Політова // Вісн. Кн. палати. — 2006. — № 7. — С. 38—39.
4. Політова О. А. До питання про бібліографічне відображення вітчизняного документального потоку з історії України (90-ті роки XX — поч. XXI ст.) / О. А. Політова // Бібл. планета. — 2007. — № 1. — С. 10—13.
5. Політова О. А. Формування масиву архівної інформації вторинного рівня у 90-х рр. XX ст. — поч. XXI ст. як дослідницька проблема / О. А. Політова // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики: матеріали Четвертої Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 21—23 трав. 2007 р.) / М-во освіти і науки України, М-во культури і туризму України, Держ. акад. кер. кадрів культури і мистецтв [та ін.]. — К., 2007. — С. 241—243.
6. Танатар Н. В. Контент-аналіз як дослідницький інструментарій / Н. В. Танатар, А. Г. Федорчук // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. — 2007. — № 2. — С. 75—80.
7. Кулешов С. Документознавство: історія, теоретичні основи / С. Кулешов; Укр. держ. НДІ архів. справи та документознавства, Держ. акад. кер. кадрів культури і мистецтв. — К.: [б. в.], 2000. — 162 с.
8. Кулешов С. Документальні джерела наукової інформації: поняття, типологія, історія, типологічні схеми / С. Кулешов; Укр. акад. інформатики. — К.: УкрІНТЕІ, 1995. — 191 с.
9. Палеха Ю. І. Загальне документознавство: навч. посіб. / Ю. І. Палеха, Н. О. Леміш. — К.: Ліра-К, 2008. — 395 с.
10. Слободяник М. С. Бібліотечна наука в Україні: до підсумків десятирічного розвитку / М. С. Слободяник // Бібл. планета. — 2002. — № 1. — С. 6—13.
11. Дем'янова Л. Статистичний аналіз випуску авторефератів дисертацій за період 1991—2005 рр. / Лідія Дем'янова // Вісн. Кн. палати. — 2006. — № 4. — С. 8—10.